

İbrâhim b. Sa'd, Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî, Cebbâre b. Mugalles, Şuayb b. İbrâhim ve Serî b. Yahyâ'dır. Muhammed b. Cerîr et-Taberî başta olmak üzere Halîfe b. Hayyât, Fesevî, Belâzürî, İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, Yâkût el-Hamevî, İzzeddin İbnü'l-Esîr, Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, Zehebî, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr ve İbn Hacer el-Askalânî gibi önemli tarihçiler Seyf'in eserlerinden yararlanmışlar ve rivayetlerinin pek çoğunu eserlerine almışlardır. Taberî'nin, eserini yazarken Seyf'in iki kitabından aldığı rivayetlere çok geniş bir yer vermesi, onun rivayetlerini Ebû Mihnef, Medâinî, İbn İshak ve Vâkıdî'nin rivayetlerine tercih ederek Hulefâ-yî Râşidîn dönemi tarihini büyük ölçüde onun rivayetlerine dayandırması Seyf b. Ömer'e büyük bir önem kazandırmıştır. Özellikle ilk fitne olayları ve Cemel Vak'ası konularında Ebû Mihnef ve Vâkıdî rivayetleriyle Seyf'in rivayetleri arasındaki ciddi farklılık bu önemi daha da arttırmıştır.

Seyf b. Ömer'in tarihçiliği hakkındaki çağdaş değerlendirmeler daha çok Taberî'nin eserinde yer alan rivayetlerine dayanılarak yapılmıştır. Seyf'in kabilesi Temîm eksenli, çok ayrıntılı ve oldukça zengin ve renkli rivayetleri bilhassa şarkiyatçılar tarafından değerlendirilmiş ve hakkında pek çok yayın gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında Suriye fetihleriyle ilgili olarak Michael Jan de Goeje, onu izleyen Julius Wellhausen ve Leone Caetani, Seyf'in özellikle fetihlerin tarihini diğer râvilerden birkaç yıl önce gösteren rivayetleri nakletmesini eleştirmişler ve onun haberlerine güvenilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb ve E. Landau-Tasserone gibi şarkiyatçılar ise Irak tarih ekolünün temsilcileri Ebû Mihnef ve Avâne b. Hakem'le birlikte Seyf'in eyyâm edebiyatındaki anlatış tarzıyla aynıyet arzeden, şiir malzemeleriyle süslenmiş ve fetihleri roman tarzında yazan, canlı, ayrıntılı ve hadiseleri cesaretle ele alan rivayetlerinin kabilevi taraftarlığına rağmen bilhassa ilk devir İslâm tarihinin iç âmillerine dair sağladığı bilgiden dolayı asla ihmal edilmemesi gerektiğini ve onların rivayetlerinde isnad kullanmalarının da hadis geleneğine bağlı kaldıklarını gösterdiğini, tenkit edilecek bazı hususların Seyf'ten daha çok onun râvilerine ait olduğunu söyleyerek fetihlerle ilgili rivayetlerine yapılan eleştirilere cevap vermişlerdir (Landau-Tasserone, LXVII [1990], s. 1-26; *IA*, XI, 785-786).

Diğer taraftan Seyf b. Ömer'in hem tenkit edildiği hem de meşhur olduğu bir başka rivayetler silsilesi de İslâm dünyasında ilk fitnenin ve Şiîliğin ortaya çıkışında önemli bir rol oynadığı ileri sürülen Abdullah b. Sebe ve Sebeiyye hakkındaki haberleridir. Abdullah b. Sebe'nin bu olaylarla alakası hakkındaki bilgilerin tek kaynağı olan ve yine Taberî tarihinde yer alan bu haberlerde Seyf b. Ömer, Hz. Osman'a karşı gerçekleştirilen isyan ve Cemel Vak'ası'nın baş aktörü olarak bir yahudi dönmesi olan Abdullah b. Sebe ve arkadaşlarını göstermektedir. Bazı araştırmacılar, zayıf ve metruk bir râvi olan Seyf'in kendi içinde de tutarsız olan bu haberleri, kaynaklarda adı hiç geçmeyen Yezid el-Faka'sî gibi râvilerin ağzından uydurduğunu ileri sürmüşlerdir (Korkmaz, s. 12-15; *DIA*, I, 133-134). İbn Sebe'nin Seyf tarafından uydurulan huraff bir şahıs olduğuna dair bir eser yazan Şii araştırmacı Seyyid Murtazâ el-Askerî onun uydurduğunu iddia ettiği, adı diğer kaynaklarda geçmeyen sahâbiler konusunda da bir kitap hazırlamıştır. Ancak Seyf'in ilk fitneyle ilgili rivayetlerinin, aynı zamanda olaya şahit olanlara ulaşan ve güvenilir râviler yoluyla aktarılan en eski üç rivayetle büyük ölçüde uyum gösterdiği tesbit edilmiştir (Yûsuf el-İş, s. 34-35, 65).

Eserleri. Kaynaklarda Seyf'in iki kitabından söz edilmekte ve bu kitapların uzun süre tarihçiler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Zamanla kaybolan bu kitapların bazı bölümleri, 1995'te Riyad İmam Muhammed Üniversitesi Kütüphanesi'ne hediye edilen yazma eserler arasında bulunmuştur. Kâsım es-Sâmerrâî oldukça eksik olan ve *Kitâbü'r-Ridde ve'l-fütûh*, *Kitâbü'l-Cemel ve mesîru 'Â'îşe ve 'Alî* isimlerini taşıyan bu iki kitabı bir arada yayımlamıştır (Leiden 1415/1995). Birinci kitap 1-230, ikinci kitap 231-363 sayfaları arasında yer almaktadır. Birinci kitapta mevcut 196 haberden 89'unun, ikinci kitaptaki 108 haberden 33'ünün Taberî'de bulunmadığı düşünüldüğünde yayımlanan metnin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Seyf b. Ömer'in Şark İslâm dünyasında olduğu gibi Endülüs'te de tanınan bir tarihçi olduğunu gösteren uzun bir mukaddime yazan nâşir (neşredenin girişi, s. 5-32) metnin indeksini yapmış, dipnotlarında Taberî tarihinde yer alan rivayetlerin yerini göstermiş, Taberî tarihinin M. J. de Goeje ve Ebû'l-Fazl İbrâhim neşirlerindeki bazı yanlışları düzeltmiştir. Ayrıca iki eserin yazma nüshalarının tıpkibasımı ile hazırladığı Arapça mukaddimenin İngilizce tercümesini de ayrı bir kitap halinde bastırmıştır

(aynı yer, aynı tarih). Seyf'in Taberî'de yer alan, iç karışıklıklar ve Cemel Vak'ası hakkındaki rivayetleri de Ahmed Râtib Armûş tarafından *el-Fitne ve vaq'atü'l-Cemel* adıyla yayımlanmıştır (Beirut 1391/1972, 1406/1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Seyf b. Ömer, *Kitâbü'r-Ridde ve'l-fütûh ve Kitâbü'l-Cemel ve mesîru 'Â'îşe ve 'Alî* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Leyden 1415/1995, neşredenin girişi, s. 5-32; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 1749-3255; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve'l-ta'dîl*, II, 278; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 143; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâil*, Kahire 1325, II, 255-256; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, IV, 295-296; a.mlf., *Takrîbü'l-Tehzîb*, I, 344; M. J. de Goeje, *Mémoire sur la conquête de la Syrie*, Leiden 1900, tür.yer.; J. Wellhausen, *İslâmın En Eski Tarihine Giriş* (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1960, s. 1-6, 8-22, ayrıca bk. İndeks; Abdülazîz ed-Dörî, *Bahş fi neş'eti 'ilmi't-târîh 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1960, s. 37, 121, 124, 132-133; Sezgin, *GAS* (Ar.), II/2, s. 133-134; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabi ve'l-mü'errihün*, Beyrut 1983, I, 180-184; Yûsuf el-İş, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, Dimaşk 1988, s. 32-100; Murtazâ el-Askerî, *Hamsün ve ml'e şahâbi muhtelik*, Beyrut 1412/1991, tür.yer.; M. Emahzûn, *Tahkîku mevâkıfi's-şahâbe fi'l-fitne*, Riyad 1415/1994, I, 229-237; M. Hinds, *Studies in Early Islamic History* (ed. J. Bacharach v.dğr.), Princeton 1996, s. 143-159; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 34-35, 54-55; Siddık Korkmaz, *Tarihin Tahrifi: İbn Sebe Meselesi*, Ankara 2005, s. 12-15, ayrıca bk. İndeks; Mahmut Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihiçiliği* (doktora tezi, 2008), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; E. Landau-Tasserone, "Sayf İbn 'Umar in Medieval and Modern Scholarship", *Isl.*, LXVII (1990), s. 1-26; Fikret İşıltan, "Seyf b. Ömer", *IA*, X, 531-532; H. A. R. Gibb, "Tarih", a.e., XI, 785-786; F. M. Donner, "Sayf b. 'Umar", *EL* (Fr.), IX, 106-107; Ethem Ruhi Fıhtalı, "Abdullah b. Sebe", *DIA*, I, 133-134.

 MUSTAFA FAYDA

SEYF-i SARÂÛÎ

(سيف سرايى)

(ö. 796/1394'ten sonra)

Kıpçak şairi.

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakta, sadece şairin *Gülîstan Tercümesi* adlı eseriyle bunun sonuna eklenmiş, bazıları kendine ait şiir ve nazirelerden birtakım bilgiler elde edilmektedir. Sarâyî nisbesinden Altın Orda Hanlığı'nın merkezi Saray şehrinde yetiştiği anlaşılmaktadır. Ahmed Celâyir'in Mısır'a gidişi dolayısıyla 1393'te söylediği bir rubâisiyle 1394'te tamamladığı *Süheyl ü Güldürsün* mesnevisinden hareketle bu tarihten sonra vefat ettiği söylenebilir. Şiirlerinden iyi bir öğrenim gördüğü, Fars dili ve edebiyatını çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Hâ-

rizmî ve Hasanoğlu gibi bazı büyük şairlerin şiirlerine yazdığı nazîreler onun diğer Türk lehçelerine de şiir yazabilecek kadar hâkim olduğunu göstermektedir.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında İdil boylarındaki hanlıkların birbiriyle sürekli mücadeleleri yüzünden pek çok şair ve yazar Türkistan ve Mısır gibi daha emin memleketlere gidiyordu. Mısır'a gidenler arasında bulunan Seyf-i Sarâyî'nin oraya nasıl gittiği tam olarak belli değildir. Bazı araştırmacılar onun hayatının ilk devresini Hârizm'de geçirdiğini, eğitimini burada aldıktan sonra Altın Orda ve Kıpçak bölgelerinde yaşayıp daha sonra Mısır'a gittiğini, eserlerini burada kaleme aldığını ifade etmektedir (Banarlı, I, 361). Seyf-i Sarâyî'nin kendi şiirleri ve tercümelerinden hareketle onun XIV. yüzyılın ikinci yarısındaki Türkistan edebiyatında seçkin bir yeri olduğu söylenebilir.

Şair Mısır'da Bathas Bey'in isteği üzerine Sa'dî-i Şîrâzî'nin ünlü eseri *Gülistân'ı Kitâbü Gülistân bi't-Türkî* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. 1 Şevval 793 (1 Eylül 1391) tarihinde tamamlanan eser Türkçe ilk *Gülistân* tercümesi olup aslındaki mensur kısımlar nesir halinde, manzum kısımlar da nazmen çevrilmiştir. Mensur kısımlarda eserin aslına oldukça sadık kalınmakla birlikte manzum kısımlarda şair sanatkarâne bir dil kullanarak bazı ilâveler yapmıştır. Bu bakımdan eser *Codex Cumanicus*'tan sonra Kıpçak Türkçesi'yle yazılmış en önemli dil yadigarı sayılmaktadır.

Mısır'a göç eden Oğuz Türk boyları ile Kıpçak Türkleri birkaç yüzyıl sonra yeniden birleşip kaynaşınca Türk dili tarihinde "Kıpçakça'nın Oğuzlaşması" meselesi ortaya çıkmıştır (Eckmann, [1965], s. 35-41). *Gülistân Tercümesi*, Oğuz Türkçesi yanında Kıpçak Türkçesi unsurlarını en fazla muhafaza eden eserlerden biri olarak Türk dili tarihi içinde seçkin bir yere sahip olmuş, XIX. yüzyıla kadar Türkistan Türkleri tarafından sevilerek okunmuş, mekteplerde ders kitabı olarak kullanılmıştır. Eserin Hollanda'da Leiden Akademisi Kütüphanesi'nde bulunan yegâne nüshasında (nr. 1553) *Gülistân Tercümesi* ve Seyf-i Sarâyî'nin kendi şiirlerinden başka çağdaş şairlerden Mevlânâ Kadî Muhsin, Mevlânâ İshak, İmâd-ı Mevlevî, Ahmed Hâce Sarâyî, *Muhabbetnâme* müellifi Hârizmî, Tuğlu Hâce ve Hasanoğlu gibi şairlerin manzumeleri de yer almaktadır. Feridun Nafiz Uzluk tarafından bir önsözle beraber tıpkıbasım halinde yayımlanan (Ankara 1954) eser üzerinde Ali Fehmi Kara-

manlıoğlu bir doçentlik tezi (1968) hazırlamış ve çalışma önce *Gülistân Tercümesi: Kitâb Gülistân bi't-Türkî* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1978). Bu çalışma daha sonra yayımlandığında (Ankara 1989), eser Karamanlıoğlu'nun daha önce yayımladığı "Seyf-i Sarâyî'nin *Gülistân Tercümesinin Dil Hususiyetleri*" adlı (TM, XV [1968], s. 75-126) makalesi ile Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan tek yazmasının (nr. 1553) fotokopileri de eklenmiştir. Kitap Ergeş Fazılov tarafından Taşkent'te (1968), eserle ilgili bir dizi makale kaleme alan Macar Türkologu Bodrogligeti tarafından Budapeşte'de (1969) yayımlanmıştır. Ayrıca Emîr Necîb eseri iki cilt halinde Almatı'da (1975), Hatip Osman – Zeynep Maksudova Arap harfleriyle Kazan'da (1980) neşretmiştir.

Seyf-i Sarâyî'nin *Gülistân Tercümesi*'nden başka mesnevi tarzında yazılmış *Süheyl ü Güldürsün* adlı bir eseri daha bulunmaktadır. Bu mesnevi *Yâdigârname* isimli yedi yapraklık bir yazmada manzum bir mukaddimeden sonra Tuğlu Hâce ve Mevlânâ İshak'tan birer gazel, Mevlânâ Ahmed Ürgencî'den üç şiir mevcut olup ardından Seyf-i Sarâyî'nin üç rubâisi, iki beyti ve *Süheyl ü Güldürsün* adlı mesnevisi yer almaktadır. 1394 yılında tamamlanan mesnevinin konusu Leylâ ile Mecnûn, Hüsrev ü Şîrin, Gül ü Nevruz gibi aşk hikâyelerine benzerlikle birlikte dönemin bazı olaylarına da ışık tutmaktadır. Eserde Timur'un Ürgenç'e saldırısı ve zulümleri ile getirilmiş, devrin zalim yöneticileri ve onların yağmacılık siyasetleri eleştirilmiştir (Çetin, sy. 9 [2007], s. 140).

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmûd b. Kadî-i Manyâs, *Gülistân Tercümesi: Giriş, İnceleme, Metin, Sözlük* (haz. Mustafa Özkan), Ankara 1993, hazırlayan Giriş'i, s. 2; E. N. Nadjib, *İstoriko-Sravnitel'nyy Slovar, Tyurkskih Yazıkov XIV veka Na Materiale "Hosrav i Şirin" Kutba*, Moskva 1979, I; Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1980, s. 326; A. Bodrogligeti, *A Fourteenth Century Turkic Translation of Sa'di's Gülistân (Sayfi Sarâyî's Gülistân bi't-Türkî)*, Budapest 1969; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, I, 361-363; H. Y. Minnegulov, *Seyf Sarayı Tormuşu Hem İcatı*, Kazan 1976; a.mlf., "Seyf Sarayinin Yana Eserlere", *Kazan Utları*, sy. 6, Kazan 1972, s. 129-139; *Tatar Edebiyatı Tarihi: Urta Gasırlar Devere*, Kazan 1984, I, 259-261; R. F. İslamov, *Altın Orda Hem Memluklar Mısırı: Yazma Miras, Medeni Bağlaşılar*, Kazan 1998, s. 79-90; Tahir Kahhar, "Seyf-i Sarayı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Özbek Edebiyatı I*, Ankara 2000, XIV, 405-410; Nil Yuziyev, "Seyf-i Sarayı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Tatar Edebiyatı II*,

Ankara 2001, XVIII, 102-112; A. Battal Taymas, "Seyf Sarayı'nın *Gülistân Tercümesini Gözden Geçirir*", *TDAY Belleten* (1955), s. 73-98; J. Eckmann, "Memlük Kıpçakçasının Oğuzlaşması-na Dair", a.e. (1965), s. 35-41; N. A. Davron, "Sayfi Saroyining Suhayl va Guldursun Dostoni", *Ozbek Tili vea Adabiyoti*, sy. 2 (1968), s. 61-64; Osman Sertkaya, "Sarayı Seyf'in Kıpçakça *Gülistân Tercümesindeki Bir İbare Üzerine*", *TKA*, XVI/1-2 (1977-78), s. 225-229; Çulpan Zaripova-Çetin, "Tatar Edebiyatı'nın Gelişimi", *Akademik Bakış*, sy. 9 (2007), s. 140, 141 (www.akademikbakis.org.).

MUSTAFA ÖZKAN

SEYF b. ZÜYEZEN

(سيف بن ذى يزن)

Ebû Mürre Seyf b. Züyezen
b. Ziasbah el-Himyeri
(ö. m. 575 [?])

Yemen'i Habeş istilasından kurtaran
ve adına kahramanlık hikâyeleri
yazılan Arap emîri.

Himyeri meliklerinin soyundan bir aileye mensup olarak San'a'da doğdu (516 [?]) ve orada yetişti. Ebrehe'nin oğlu Mesrûk zamanında Himyeriler ve diğer Yemen kabileleri çok zulüm görmüştü. Habeşli yöneticilerin bu zulümleri karşısında Seyf b. Züyezen, dışarıdan yardım almak için önce o sıralarda Antakya'da bulunan Bizans imparatoruna başvurdu. Hıristiyan Habeşliler'e karşı mücadeleyi uygun görmeyen imparatorun talebini reddetmesi üzerine Hîre Emîri Nu'mân b. Münzir varisiyle Sâsânî Kısra'sı I. Hüsrev'den (Nûşîrevân-ı Âdil) yardım istedi. Kısra, Yemenliler'e yardımı kabul etti ve tecrübeli kumandanlarından Vehriz'i rivayetlere göre sayısı 800 ile 3600 arasında değişen, mahkûmlardan oluşturulduğu söylenen birliklerle deniz yoluyla Aden körfezinden Yemen'e gönderdi. Yerli kabilelerden toplanan askerlerle İrandan gelenlerin teşkil ettiği ordu Habeşliler'le yaptığı savaşı kazandı, Ebrehe'nin oğlu Mesrûk öldürüldü. San'a'ya giren Vehriz, kısra'ya yıllık vergi ödemek şartıyla iktidara getirdiği Seyf b. Züyezen'i Gumdân sarayına oturtup İran'a döndü. Bazı rivayetlerde Habeş işgalini Seyf'in oğlu Ma'dikerib'in sona erdirdiği söylenirse de bu doğru değildir.

Seyf b. Züyezen'in yabancı hâkimiyetine karşı bu başarısı Arap yarımadasında heyecanla karşılanmış, çeşitli şehir ve bölgelerden gelen heyetler kendisini tebrik etmiş, birçok şair onun hakkında şiir söylemiştir. Bu heyetlerden biri de Ebrehe'nin kumandasındaki ordu ile Kâbe'yi yıkmak üzere gelen Habeşliler'i unutamayan,